

Megoldódik a rejtély?

Az Ómagyar Mária-siralom eredete

Az elmúlt napokban elterjedt a híre annak, hogy az Országos Széchényi Könyvtár állományába került a Leuveni Kódex; ebben fedezték fel 1922-ben az első magyar nyelvű verset, az Ómagyar Mária-siralmat. Beszámoltak a lapok a számunkra rendkívül becses dokumentum kalandos sorsáról is. Az első világháborúban a németek lerombolták a belgiumi Leuven város egyetemi könyvtárát; s a kódexeket egy müncheni antikvárius, Jacques Rosenthal boltjából vásárolta meg a német jóvátételi bizottság. Az első vizsgálat során megállapították, hogy a kódex olaszországi eredetű, és a magyar szöveget — talán — Bolognában élő magyar dominikánus szerzetes írta le.

A két világháború között számos tudományos közlemény jelent meg az Ómagyar Mária-siralomról. Ezek zöme nyelvészeti szempontból vizsgálta a szöveget; irodalmi, sőt zenei értékével csak néhány tudósunk foglalkozott (például Horváth János, Kardos Tibor, Szabolcsi Bence).

A második világháborúban a német csapatok ismét elpusztították az értékes állományával — sok középkori kéziratral — rendelkező leuveni egyetemi könyvtárát. Különös véletlen — és szerencse — folytán egy romok alá került pánccsokrényben kódexünk megmaradt. 1947. után többször felmerült a csere gondolata, de mindeddig, különböző okokból nem juthatott tető alá. Most nemzeti könyvtárunk és a belga könyvtár csereegyezsége folytán a kódex Budapestre került.

Ez idő alatt több magyar kutató láthatta a kódexet, annak 134 b lapján a magyar nyelvű verset. Megindultak a tudományos publikációk, melyek a vers sorainak, szavainak értelmét, ritmikáját taglalták. Ismét felmerült a keletkezés idejének és helyének problémája; erről azonban a kutatók egyöntetű megállapítása szerint csak akkor lehet megbízhatóbban vélekedni, ha a magyar szöveg mellett a latin szövegkörnyezetet is alaposabban lehetne tanulmányozni. Erre pedig eddig kevés mód nyílt a szakemberek számára:

Majdnem másfél évtizeddel ezelőtt — 1968. nyarán — azonban járt Leuvenben egy magyar kutató, aki nemcsak a paleográfia, az írástörténet nemzetközileg is elismert szakembere, hanem a középkori irodalom és művelődéstörténet kitűnő tudósa is. Mezey László professzor a könyvtárban töltött három napot arra használta fel, hogy az egész kódexet személyre vegye írástörténeti szempontból, de szerkezetileg és tartalmilag is tanulmányozta azt. És természetesen az Ómagyar Mária-siralom írását és szövegét — ebben a milióban — különös gonddal vizsgálta meg.

A Leuveni Kódex, bal oldalon az Ómagyar Mária-siralom (MTI-fotó: Pólya Zoltán felvétele — KS)

A három nap kevés volt arra, hogy végleges megállapításokat tegyen, de több olyan gondolatot vetett fel, amely a kódexről eddigi tudásunkat bővítette, illetve néhány, a tudományos köztudatban elfogadott megállapítást módosított — de legalábbis megkérdőjelezett.

Először is, a latin nyelvű írást eredetiben vizsgálva megállapította, hogy: „az írás a maga valóságában — inkább, mint homályos mikrofílm, ahol eddig mód nyílt a vizsgálatra — határozottan ellene mondott minden eddigi bizonyosra vett olasz eredetnek.” Többirányú írástörténeti elemzés után megállapítja, hogy szerintük kétséget kizáróan francia eredetű a kódex zömének betűvetése. (Egyébként megerősíti azt a már eddig is sejtett felfogást is, hogy a kódex több részből van összefűzve, kollacionálva.)

Ami számunkra talán a legérdekesebb: Mezey professzor a magyar bejegyzésekkel, és elsősorban az Ómagyar Mária-siralom szövegével kapcsolatban, nagyon valószínűnek tartja, hogy azokat 1270 körül (vagy még előbb) írták. (Ellentétben a korábbi, Gragger Róbert és Jakubovich Emil 1922-ben tett megállapításával, miszerint a szöveget 1280—1310 között írhatták.) Beszámolójában megállapítja Mezey László, hogy az írást „... időrendben leginkább IV. Béla Zechud ispán és testvére részére adott adománylevelében (kisebb privilegialis 1258.), illetőleg az obudai káptalan egy tiltakozó (1243.) és egy jelentő leveléhez (1261.) látom közel állónak.”

Hogy ki írhatta le a magyar vers szövegét — és vajon ugyanaz fordította-e magyarra a kódexben ugyancsak megtalálható latin szövegből, amit egyébként szintén magyar kéz írt le — talán sohasem lehet kideríteni. Mezey professzor a latin szöveg leírójáról megállapította, hogy: „Ez a notátor” a hiteleshelyek, az ország nagybírái, és az ispánok mellett klerikusi szolgálatot teljesítők közé tarthatott.”

De hát mégis, ki írhatta le a vers magyar szövegét?

Mezey professzor: „... a

magyar Siralom bejegyzője, aránytalanul bizonytalanabb kézzel, a kor textuálisát, könyvirását reprodukálja, korántsem klerikusi, gyors és könnyed technikával. E bejegyző — talán nő — távol áll a kódex francia és magyar scriptorainak nem éppen alacsony színvonalától.”

Tehát az is lehetséges, hogy első magyar versünket az Ómagyar Mária-siralmat, női kéz vetette papírra. De hogyan került ez a magyar nő Bolognába, vagy esetleg Európába más városába? Vagy talán...?

És itt van Mezey László legérdekesebb gondolata.

Több tényező alapján feltételezi ugyanis, hogy az Ómagyar Mária-siralom latin szövege, Geoffroi de Breteuil éneke, „talán már a szerző életében eljutott Magyarországra, a király, III. Béla udvarába.” És a királyi udvartól minden bizonynyal rövid út vezethetett a nyulak-szigeti (Margitsziget) Mária-kolostorba, amit IV. Béla építtetett lányának, Margitnak. Ez a kolostor volt akkor a laikus vallásos mozgalom, a „beginizmus” központja: itt apácák mellett a rendbe be nem lépett, de szerzetesi életet élő vezeklő nők, beginák is voltak. Ezek vagy keveset, vagy egyáltalában nem tudtak latinul. Lehetséges, hogy az akkor tehát már ismert és divatos Planctust (ez volt Geoffroi énekének címe) valaki ezek közül fordította le magyarra — pontosabban költötte át.

Az Ómagyar Mária-siralom Budapestre kerültevel az újságok érdekes és színes beszámolóit hangsúlyozták, hogy nem „hazatért” szellemi életünknek ez a becses ereklyéje, hanem „több évszázados vándorlás után... végső otthona lesz ez a hely.” Vagy emelkedettebben és határozottabban: „Ez a gyönyörűséges, gyöngyírást, kéziratos középkori munka idegenben keletkezett, és még soha Magyarországon nem volt.”

Most már itt(hon?) van a kódex. A tudósokon, a kutatókon a sor, hogy bennünket, hírlapírókat megerősítsenek, vagy megcáfoljanak vélekedésünkben. Mert erre ők is illetékesek...

Bóday Pál